

HET NIEUWHOF VAN DE SINT-BAAFSABDIJ TE GENT Opvolger van het hof Te Slotte

Marc Hanson

Het panoramisch schilderij van Gent in 1534 (STAM) toont ons centraal op de voorgrond het **Nieuwhof** (Nova Curia) van de abdij in zijn laatmiddeleeuwse toestand. Het is een groot geheel met in het midden een opvallend stenen hoofdgebouw en diverse hoevegebouwen eromheen (afb. 1). Aan de westkant ervan ligt de Catterstraat (de straat horizontaal midden op het gereproduceerde schilderijfragment, nu het eerste deel van de Dendermondsesteenweg tussen Antwerpenplein en het winkelcentrum), aan de oostkant de stadsvesten met muur, aarden wal, verdedigingstorens en gracht (nu Arenbergstraat en Banierstraat). Nog beter is dit te zien op het schilderij van Lucas d'Heere uit 1564 waarop hij, zich baserend op '1534', de toestand van vóór 1540 weergeeft (afb. 2). Het Nieuwhof komt nog prominenter in beeld omdat deze kunstenaar focuste op de abdij en haar dorp, terwijl de stad Gent maar als achtergrond diende.

Afb. 1. Detail uit het schilderij 'Gent 1534' (STAM) met een gedeelte van het Sint-Baafsdorp. Links de Dendermondse Poort. Midden het hoofdgebouw van het Nieuwhof met steil dak en torentje, omringd door goed herkenbare hoevegebouwen met vakwerkmuren en verhoogd middengedeelte en grote schuurpoort. Ze staan tussen de Catterstraat (achterin) met aaneengesloten huizenrijen en (meer naar voor) de palissade omheining van de Sint-Baafsvest met vestgracht en twee wachttorentjes. De vestgracht bevatte waarschijnlijk zelden of nooit water zoals hier weergegeven. De Dendermondse Poort is overmaats voorgesteld.

Ondanks het grote belang van dit Nieuwhof voor abdij, dorp en wijde omgeving, bleef het door de (Gentse) geschiedschrijvers onderbelicht (1). Toen '1534' geschilderd werd stond het Nieuwhof al minstens drie en een halve

Afb. 2. Detail van het schilderij van Lucas d'Heere (1564, Bibliotheek Ugent) met het Sint-Baafsabdorp en de op het schilderij zelf aangebrachte zwarte demarcatielijn van het kasteel van Karel V. Duidelijk is te zien hoe het Nieuwhof en het grootste gedeelte van het Sint-Baafsabdorp daar buiten valt. Het kerkgebouw achterin, dat daar wel binnen valt, is de parochiekerk Sancti Christi (des Heligs Kersts – Seleskest) van het dorp. Ze werd afgebroken voor de bouw van het kasteel en moest een flink eind verhuizen naar ... wat we nu kennen als Seleskest.

eeuw op deze plek. Daarvoor, dus vóór de twaalfde eeuw, was het Hof te Slote de belangrijkste hoeve van en voor de abdij. Zij vormde de kern van de economisch en administratief-juridisch belangrijke nederzetting Slote, dichtbij het huidige Oostakker-Lourdes, een eind verwijderd van de abdij. Vooral nader in te gaan op het Nieuwhof is het daarom verhelderend eerst een beeld te schetsen van dit **Hof te Slote** aan de oostelijke rand van de Slote(n)kouter en zijn relatie met het Gandaklooster.

Korte voorgeschiedenis tot de grote Noormannenval

Samen met Ledergem, Zingem, Achtene en Herlegem vormde Slote al in de vroege middeleeuwen een waaier van nederzettingen op de hoge zandrug die zich uitstrekt langsheen de linkeroever van de meest oostelijke Leie-arm vóór die zich met de Schelde verenigt. Langs de westkant werden deze nederzettingen met akkerland, die eigendom waren van verwante families, begrensd door natuurlijke meersen, ten oosten door later ontgonnen bossen en heiden. Toen de zendeling Amandus in de eerste helft van de zevende eeuw zijn moeilijke bekeringswerk in dit gebied begon, kreeg hij ruime financiële steun van de Merovingische koning Dagobert I (623-639). Hiermee kocht hij een groot deel van de gronden ten noordoosten van het latere klooster samen met de oostwaarts daarvan gelegen bossen. Wat toen niet gekocht was zou later door schenkingen in het bezit van de monniken komen. Deze schenkingen waren voor een groot deel te danken aan het succes van de verering van de heilige Bavo (gestorven vóór 659), de talentrijke voortzetter van de werken van Amandus. Met het goud van Dagobert stichtte hij ook een klooster met een houten kerk op de meest westelijke uitloper van de lange zandrug (nu Machariuswijk), waar zich al een belangrijke oude bewoningskern bevond.

Het Hof te Slote omvatte net als de andere genoemde nederzettingen één grote herenhoeve, enkele huisjes van onvrijen (lijfeigenen, slaven) die er werkten en de boerderijtjes van enkele halfvrije boeren, die door ontginning eigen grond verworven hadden. Het hof werd bewoond door een meier die het runde voor en in naam van de abdij (2). De Slotenkouter bestond vooral uit enkele grote blokpercelen die door onvrijen werden bewerkt, eerst voor de oorspronkelijke eigenaren, later voor de abdij. De beperking van het akkerland tot één kouter (100 à 200 ha) kan verklaard worden door de beperkte oppervlakte van de hogere zandgronden in dit gebied. Gezien de primitieve landbouwtechniek van toen waren alleen deze gronden geschikt voor ontginning.

Uit het voorgaande blijkt dat er al vanaf de zevende eeuw een soort geografische tweedeling ontstond van goederen voor en diensten van het klooster. De domeingroep ten noordoosten van het Gandaklooster met Slote als belangrijkste centrum leverde aan de Bavelingen primaire landbouwproducten en bestaanszekerheid. Later werd dat aangevuld met kleine(re) betalingen in zilveren munten. Het klooster Ganda van zijn kant was het parochiaal en bestuurlijk centrum voor deze uitgestrekte domeingroep. De Baafse monniken, vanaf 819 seculiere kanunniken, waren deels actief in de zielzorg voor de schaarse en ver uit elkaar wonende gelovigen. Alleen op de grote kerkelijke feestdagen en speciaal gevierde heiligendagen kwamen zij naar het ondertus-

sen befaamde bedevaartsoord bij de samenvloeiing van Schelde en Leie om er de kerkelijke plechtigheden bij te wonen en de relieken te vereren. De kanunniken zorgden tevens voor het beheer van de aangevoerde producten en de ontvangen geldsommen. Het is opvallend dat de Sint-Baafsabdij de uitbouw van haar hoven ten noordoosten niet krachtig ter hand heeft genomen. Het gevolg hiervan was dat geen enkele van deze nederzettingen is uitgegroeid tot een dorp of zelfs maar een gehucht. De verklaring hiervoor is tweevoudig. De abdij wilde zelf het centrum blijven van geestelijke, administratieve en andere dienstverlening voor het dunbevolkte noordoostelijke gebied en zij wilde liever energie steken in de verdere uitbouw van de meer bevolkte nederzetting vlakbij de abdij.

Tussen Noormanneninval en terugkeer uit Laon

De hele Karolingische periode bleef deze duale toestand in grote lijnen ongewijzigd. De bezetting en vernieling van de abdij door de Vikingen (879-880) maakte bruusk een einde aan deze toestand. Ze kampeerden een jaar in het klooster en lieten de gebouwen als ruïne achter. De meeste kanunniken waren toen al naar Laon en verder gevlucht. De bewoners van het Sint-Baafs dorp, dat eveneens werd geplunderd, vluchtten vermoedelijk vooral naar de eerder genoemde nederzettingen met hun bosrijke omgeving. Door de afwezigheid van de leidende Baafse geestelijken, die meer dan een halve eeuw zou duren, ontstond een groot machts- en gezagsvacuüm. Dat werd opgevuld door de graven van Vlaanderen en door lokale krijgsheren.

Deze heren, nazaten van diegenen die hun eigendom aan het Gandaklooster hadden verkocht of geschonken, namen nu zelf de touwtjes in handen en usurpeerden een deel van het abdijbezit (usurperen: wederrechtelijk verwerven). Horigen, halfvrije boeren en andere bewoners waren voortaan op hen aangewezen. Logischerwijs werd Slote, de grootste nederzetting, nu het bestuurlijke en pastorale centrum van het gebied ten noordoosten van Gent. Men neemt aan dat de Gentgouw pas onder graaf Boudewijn II (879-918) bij de Vlaanderegouw werd gevoegd, waardoor het graafschap aanzienlijk uitbreidde. Zowel Boudewijn als zijn ambitieuze opvolger Arnulf I (918-965) werden zelf lekenabt van Sint-Baafs. Ze usurpeerden vele goederen en inkomsten van het gewezen Gandaklooster ten noordoosten van Gent om in leen te geven aan hun vazallen als beloning en om hen aan zich te binden, zoals gebruikelijk in het feodaal systeem.

Tussen terugkeer uit het zuiden en verhuis

Ruim een halve eeuw na de verwoesting van haar klooster keerde de Baafse communautiteit met de relieken van de heilige Bavo, andere schatten en een deel van het archief naar Gent terug. Vanaf 946 – de kleine Baafse gemeenschap van seculiere kanunniken werd toen omgevormd tot een benedictijne-nabdij – ging Arnulf schoorvoetend over tot de teruggave van een deel van het abdijsdomein. Rond dezelfde tijd deed hij als leek ook afstand van het ambt van abt, dat nu werd waargenomen door een geestelijke en even later door een monnik van de abdij. Kort daarna gaf hij het wereldlijk beheer van de abdijsgoederen in leen aan een belangrijke vazal: de voogd. Deze delegerde zijn rechterlijke bevoegdheden aan door hem benoemde ondervoogden, die op hun beurt werden bijgestaan door schouten en meiers. Eerstgenoemden moesten leenmannen zijn van de abdij; de meiers waren vooral verantwoordelijk voor de financiën en de betalingen, maar ook voor allerlei andere klussen.

De teruggave van abdijsgoederen door krijgsheren verliep vlotter dan deze door de graaf. Het schuchtere voorbeeld van deze laatste werkte toch stimulerend op sommige vazallen. Bovendien zagen zij hierin een middel om zeker te zijn van de hemelse beloning, hun reputatie van ‘vrijgevigheid’ werd bevestigd en ze bevoordeelden dikwijls monniken die verwanten waren. De teruggave werd ook vergemakkelijkt doordat Sint-Baafs al vroeg haar bezittingen en rechten nauwkeurig schriftelijk had vastgelegd en bewaard, zodat usurpaties nagetrokken en bewezen konden worden. Ten slotte schrok de abdij, naarmate ze weer aan macht en gezag won, er niet voor terug enige (religieuze) dwang uit te oefenen op niet-welwillenden.

Omstreeks het midden van de elfde eeuw geraakte het onroerend abdijsbezit na recuperatie, ruil, maar soms ook nieuw verlies, min of meer gestabiliseerd. De domeingroep ten noordoosten van de abdij bleef nog altijd een van de belangrijkste, zowel door zijn omvang als door zijn economisch belang voor de bevoorrading van de monniken. Dat de schout voor de Sint-Baafsheerlijkheid in Slote zijn standplaats had en lid was van de familie Van Slote(n), is een overtuigend bewijs van het grote belang van dit domein. Het Sint-Baafsdorp van zijn kant was het meest bevolkte en actieve van de genoemde nederzettingen. Na de herstart van de abdij was de groei deels spontaan gebeurd, maar de monniken zelf hadden ook de inrichting van de gronden, de bouw van huizen, de aanleg van wegen en bruggen enz. krachtig ter hand genomen. Het belang van het dorp blijkt duidelijk uit het feit dat de ondervoogd er zetelde.

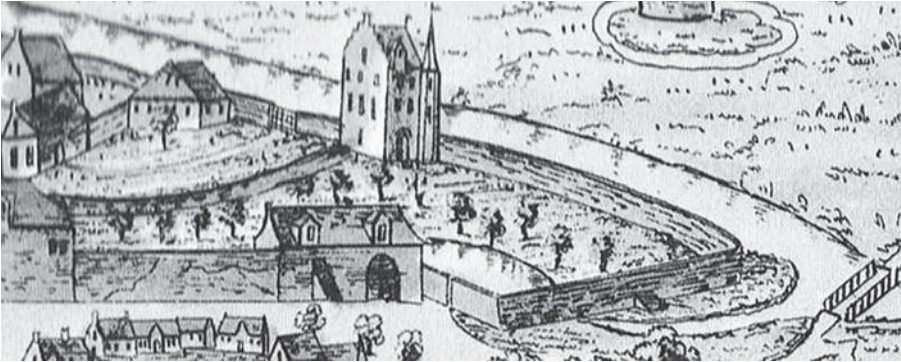
Verhuis van Hof te Slote naar Nieuwhof

Voor de abdijs bleef het feit dat Slote de facto het zwaartepunt bleef van de domaniale exploitatie in deze zone in zekere mate onpraktisch en onbevredigend. De voogden, die geacht werden de materiële belangen van de abdijs te behartigen, onttrokken geregeld onroerende goederen en diensten van de Gentse domeingroep aan de abdijs voor hun eigen profijt of dat van hun vazallen. In zijn ‘bedelbrief’ aan gravin Odiva, de echtgenote van graaf Boudevijn IV (988-1035) had abt Othelbold (1019-1034) deze nieuwe usurpaties al aangeklaagd. Twee centra, één voor administratie en één voor exploitatie, was ook niet erg praktisch, zeker niet voor monniken van wie het werk constant onderbroken werd door de dagelijkse gebedstijden. Centralisatie van de hele administratie en lokale rechtspraak zou leiden tot meer efficiëntie en betere controle en een eigen abdijshoeve zou de bevoorrading te allen tijde verzekeren.

Deze bilocatie bleef toch nog aanhouden tot in het begin van de twaalfde eeuw. Tot die tijd had de abdijsleiding wellicht andere prioriteiten, zoals de verdere bouw van de abdijskerk, het optrekken van een afzonderlijke parochiekerk, verbouwingen binnen de abdijsmuren, het conflict met concurrent Sint-Pieters enz.. Maar in de eerste helft van de twaalfde eeuw – misschien onder de charismatische abt Wulfric (1099-1131) die ook het conflict met Sint-Pieters beter wist te beheersen – bouwden de monniken een volledig nieuwe hoeve zeer kort bij de abdijs. Ze lag aan de oostzijde van de Cattestraat, vlakbij de nieuwe parochiekerk en even buiten de oostelijke abdijsmuur, waar zich de hoofdingang bevond. Zo vormde de landbouwuitbating één geheel met de abdijs. Het is veelzeggend dat kort daarna ook de standplaats van de schout van het oude Slote naar het Sint-Baafsdorp werd overgebracht. In het begin van de twaalfde eeuw verwierf Sint-Pieters een groot bosgebied te midden van het Sint-Baafsdomein ten noordoosten van Gent, waarop de graaf van Vlaanderen al veel eerder beslag had gelegd. Misschien was de verwerving van dit bos door de concurrent wel de aanleiding om de verhuis door te zetten.

Het schilderij ‘1534’ toont ons het Nieuwhof in zijn laatmiddeleeuwse toestand en zonder de erbij behorende akkers en weiden die oostelijker lagen en niet zijn afgebeeld. Hoe zag dit domein eruit in zijn beginperiode? Door het gebrek aan bronnen (3) blijven hier meer vragen dan antwoorden. De bescherming biedende stadswal tussen de Spitaalpoort en de Dendermondse poort bestond nog niet, want hij dateert pas van ca. 1325-1330. Het is waarschijnlijk dat de gebouwen al vroeg omringd waren door een beschermende omhei-

ning tegen ongewenste indringers, bijvoorbeeld loslopende honden. Aan de Cattedestraat was er een hek dat toegang verleende tot een smalle zandweg naar het hoge, centraal gelegen hoofdgebouw: het administratief beheercentrum van het Nieuwhofcomplex. Hier werden de cijzen, pachten en renten geïnd voor de noordoostelijke domeingroep. Hier moesten alle grondgebruikers van de abdij die binnen de Sint-Baafsheerlijkheid woonden hun ‘heerlijke’ plichten voldoen.

Afb. 3. De ‘lusthof’ van de abdij met de konijnenwarande waaraan de huidige Warandestraat enigszins ten onrechte haar naam ontleent: dit onderdeel van het abdijcomplex was in de omgeving van de huidige Buitenhof(straat) te situeren (detail van de gravure van Ch. Onghenae naar het schilderij ‘Gent in 1534’, uitgegeven door Decavele, J., 1975, *Panoramisch gezicht op Gent in 1534*, Brussel, Pro Civitate).

Het natuurstenen gebouw dat we op beide schilderijen zien, behoort gezien zijn functie bijna zeker tot de oudste kern van het Nieuwhof. Het vertoont grote gelijkenis met de noordwestelijker gelegen Lusthof van de abdij (afb. 3). Het opvallende, imposante gebouw telt meerdere bouwlagen met rechthoekige ramen, een poortvormige toegang, een puntgevel, een steil met pannen bedekt zadeldak en een flankerende slanke traptoren met kegelvormige spits. Het is niet uitgesloten dat het uit de twaalfde eeuw dateert. Binnen de omheiningmuur tellen we een tiental grote nutsgebouwen die onmisbaar waren voor de centrale abdijhoeve: (tiend)schuren, stallen voor de trekdieren (eerst ossen, later paarden), graanzolders, bergruimten voor de landbouwwerktuigen enz.. Deze hout-leem gebouwen op stenen basis hebben een typisch centraal uitstulpend, met stro bedekt dak. Ze zullen er niet meteen allemaal gestaan hebben. We moeten eerder denken aan een geleidelijke uitbreiding naargelang de toenemende behoefte aan stal- en bergruimte.

Voor de nieuwe hoeve in de schaduw van de abdij werd ten oosten van de Cattedestraat door ontginning een nieuwe kouter aangelegd (afb. 4). Hij bestond

Afb. 4. Schematische voorstelling van de landbouwuitbatingen van Sint-Baafs in het oosten van Gent zoals weergegeven in Verhulst (1995, p. 164).

uit drie grote blokpercelen (ieder perceel besloeg tientallen ha): de Nieuwhofkouter, de Sint-Baafskouter en de Klinkkouter. Locatie en naam van het huidige Sint-Baafskouterpark (ca. 15 ha) en van een aanpalende straat te Sint-Amandsberg verwijzen naar één van deze blokpercelen. Verscheidene kaarten uit het ancien régime vermelden en/of tonen deze bij het Nieuwhof horende kouters (4). Daarnaast verkreeg men door drainering weiden. Zelf aangelegde weiden en kouters werden aangevuld met gekochte gronden, zodat de nieuwe hoeve over uitgestrekte landerijen beschikte. Onder abt Betto (1151-1177) herwon de abdij ook nog eens al het eerder geïsurpeerde

land op de Grote Heernesse en Overreke (omgeving Ham) in volle eigendom. Deze en andere aankopen pasten in een ruimere strategie van de toen financieel gezonde abdij (5).

De opdeling van de Nieuwhofkouter in drie grote blokpercelen hield natuurlijk verband met het drieslagstelsel dat al in de Karolingische tijd werd toegepast, maar dan op veel beperktere schaal. De driejaarlijkse vruchtopvolgving van wintergraan, zomergraan en braak was bedoeld om de vruchtbaarheid van de grond te verzekeren in een tijd dat (stal)mest schaars was. Aanvankelijk exploiteerde de abdij zelf het Nieuwhof vooral met de hulp van horigen, maar zeker in drukke tijden (ploegen, eggen, zaaien, oogsten) hielpen ook halfvrije en zelfs vrije boeren met een eigen of gepacht lapje grond. Vanaf het begin van de veertiende eeuw liet zij de exploitatie over aan een belangrijke pachter op basis van een pachtcontract, waarin nauwkeurig was bepaald wat en hoeveel hij moest leveren, in natura en in geld, en welke hand- en spandiensten hij voor zijn werkgever moest (laten)verrichten.

Afb. 5. De Nieuwhofkouter in 1721: drie grote blokvormige percelen tussen de weg naar Antwerpen (links onder met huizen) en de Cattedraete (onderaan, nu Dendermondsesteenweg) met nog net zichtbaar een deel van het Spaans kasteel, opvolger van de abdij. Bovenaan liggen de drie percelen tegen de opgevolde middeleeuwse vest, grens van de van de 'vryt (vrijheid) van Gent' (nu Engelbert van Arenberg- en Banierstraat). Dit was de grens met Oostakker, later Sint-Amandsberg en nu Gent 9040. In de aangrenzende zone op Oostakker, nu Begijnhof, zeven langwerpige percelen. De 'Sente Machaeris Beirch' is de locatie van de 19de-eeuwse Heilig Hartkerk. Naar de Rijksarchief Gent kaart nr. 356, zoals weergegeven in Verhulst (1995).

Verdere evolutie en afbraak

De verdere evolutie van het Nieuwhof, zijn pachters, opbrengsten enz. kan hier niet behandeld worden. Omdat het aantal bronnen vanaf de veertiende eeuw aanzienlijk toeneemt (6), verdient de periode tot aan de opheffing van de abdij een aparte studie, die het opzet van ons artikel ver te buiten gaat. In 1964 schreef Steenbeke zijn licentiaatsverhandeling over de exploitatie van het hele domein van de Sint-Baafsabdij en hij beperkte zich tot de periode 1475-1537 (7). Ondanks deze beperking in de tijd kon hij maar een algemeen beeld ophangen van de diverse domeingroepen en niet dieper ingaan op één domein of één hof. De pachthoven van de abdij behoorden toen tot acht kwartieren, drie heerlijkheden (o.a. deze van Sint-Baafs) en twee proosdijen. Zij vormden de basis voor de indiening van de jaarlijkse rekeningen bij de cen-

Afb. 6. Straatnaambord anno 2016.

trale abdijkas, waar ze nauwgezet werden gecontroleerd.

Op zijn geschilderde versie van de Sint-Baafsabdij en haar dorp duidde Lucas d'Heere de omtrek van het Nieuw Kasteel aan met een goed zichtbare zwarte streep (zie afb. 2). Hieruit blijkt dat het Nieuwhof voor de bouw van deze enorme fortificatie niet

per se moest verdwijnen. Het is echter niet meer herkenbaar op de kaarten van Braun en Hogenberg (1575) en van Jacob van Deventer (ca. 1560). Wij achten het zeer aannemelijk dat (een deel van) de nutsgebouwen van het Nieuwhof om praktische redenen van afbraak gespaard bleven, zeker tijdens de eerste zeer intensieve bouwcampagne van de dwangburcht. Deze grote gebouwen binnen en buiten het Kasteel waren immers zeer geschikt om onderdak te bieden aan de honderden (vreemde) arbeiders die er tijdelijk werkten. Ook voor het opbergen van de werktuigen en de voedselvoorziening van diezelfde arbeiders waren ze zonder meer nuttig. Vermoedelijk werd het Nieuwhofgebouw pas aan het einde van de werken afgebroken. De stenen konden goed gebruikt worden voor de afwerking van de vesting.

Twee plaatsnamen herinneren nog aan de twee 'hoven': de Slotendries aan het einde van de Sint-Bernadettestraat en Nieuwhof, een zijstraat van de Dendermondsesteenweg (afb. 5). Het hof te Slote behield zijn goed gekende oude naam ook nadat het in feite het 'Oudhof' geworden was. De straatnaam Nieuwhof werd pas in 1976 toegekend. Vermoedelijk was de naamgeving gebaseerd op de hier gebruikte archiefdocumenten. Een gelukkige keuze.

Noten

1. Zie vooral *Panoramisch Gezicht op Gent in 1534*, Pro Civitate, Brussel, 1975. Hierin een genummerde namenlijst van honderden straten, bruggen, waterlopen, gebouwen et cetera die op '1534' voorkomen. In die lange lijst zoekt men tevergeefs naar het Nieuwhof, dat noch-

- tans zeer duidelijk weergegeven is op de gravure van Ch. Onghena (1825) die daarvoor gebruikt werd. In het STAM kan men op een museumpresentatie gebaseerd op de Pro Civitate uitgave bij '1534' eveneens honderden van die locaties digitaal aanklikken. Klikk men op de plaats van het Nieuwhof: geen reactie! Een bespreking met historische context in Verhulst, A., *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw)*. Brussel, 1958, p. 227-231. In het uitstekende boek *Ganda en Blandinium*, Gent 1997, wordt het Nieuwhof niet vermeld. Zich baserend op Verhulst (1958) gebeurt dit kort in Pas, P. *De Gentse Sint-Baafsabdij en haar dorp*, 1999, p. 104 en 127 en bij Devriese, L. Heilig Kerstparochie en Sint-Baafsdorp, in: *De Oost-Oudburg*. Jaarboek 2007, XLIV, p. 206. Een korte vermelding ook in Verhulst, A., *Landschap en landbouw in middeleeuws Vlaanderen*, 1995, p. 177.
2. Boon, J., red. (1974). Problemen rond het ontstaan en de ligging van Slotte. Colloquium 19 en 20 mei 1974. In *Jaarboek Oost-Oudburg*, jg. 11, p. 67-83.
 3. De abdijrekeningen die ons meer zouden kunnen leren, bleven maar vanaf vanaf het begin van de 14de eeuw bewaard. In zijn bekende kroniek (eind 13de eeuw) maakt Johannes van Thielrode geen melding van het Nieuwhof.
 4. Enkele voorbeelden: het hydrografisch plan van Gent met het Nieuw Kasteel (ca. 1547) in: *Historische Atlas van Gent*, 2007, p. 28; de Sint-Baafsheerlijkheid binnen Gent en bij het Nieuw Kasteel. Figuratieve kaart van Franchois Horenbaut, 1599. In: *Historische Atlas van Gent*, 2007, p. 11; Rijksarchief Gent kaart nr. 356 uit 1721: situatie van de percelen toebehorende aan het bisdom Gent binnen de vroegere parochie Oostakker, in: Verhulst, A., 1995, p. 171 en 173; grote *Atlas van Ferraris, 1777. Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik*. Heruitgave Tielt, 2009, blad 46A (linkszonder).
 5. Zie *Ganda en Blandinium*, 1997, p. 110-111.
 6. We denken aan pachtcontracten, scheidsrechterlijke beslissingen en processen over allerlei betwistingen, gegevens over diensten en karweien, rekeningen enz. Zie M. Gysseling en M. Carnier, *Inventaris van het archief van Sint-Baafs en bisdom Gent tot eind 1801*, delen I-VIII, Brussel, 1997-2004.
 7. Steenbeke, H. (1964), *De exploitatie van het domein van de Sint-Baafsabdij te Gent (1475-1537)*, Scriptie KULeuven, Leuven, 1964.